

Zásadní mezníky ve vývoji brněnské muzeologie

[Oddělení muzeologie ústavu archeologie a muzeologie]

Totalitní režim po roce 1948 sice potlačoval realizaci řady osobitých aktivit odlišujících se od zavedených standardů tehdejší oficiální kulturní politiky (připomenout lze například i postupné doznívání lektorských kurzů muzejnictví, které vedl bývalý ředitel Moravského zemského muzea Jaroslav Helfert na půdě Filozofické fakulty Masarykovy univerzity), zároveň ale výrazně přispěl k etablování a institucionalizaci muzeologického myšlení. Představitelé státního aparátu, kteří postupně převzali hlavní zodpovědnost za celou oblast postátněného muzejnictví, usilovali o transformaci jeho dosavadní podoby podle vizí příznačně shrnutých do hesla „Muzea slouží lidu“. Vedle ideologických aspektů v nich byly obsaženy i požadavky na profesionalizaci a vhodnější organizaci živelně se rozvíjejícího oboru na teoretickém a odborném základě. V rychlém sledu tak v druhé polovině padesátých let došlo k vytvoření metodického centra podle sovětského vzoru s názvem Kabinet muzejní a vlastivědné práce, který působil při Národním muzeu (1956), přijetí tzv. muzejního zákona (1959), zřízení Ústřední muzejní rady při Ministerstvu školství a kultury (1959) a vzniku několika koncepcí zdůrazňujících význam a důležitost osvětové činnosti muzeí. Snaha státu o centrální řízení však byla od počátku šedesátých let 20. století částečně narušována stále častějšími a intenzivnějšími kontakty s muzeology ze západní Evropy a severní Ameriky (např. v rámci komisi International Council of Museums, ICOM), mimo to samotné státní orgány vytvářely mnohem širší prostor pro formulování a následné provádění inovativních přístupů, které však až na výjimky nevybočovaly z rámce stanoveného tehdejší stranickou ideologií.

Za proměňující se situace v československém muzejnictví byla záhy uvedena v život také myšlenka prosazující zajištění postgraduálního vzdělávání muzejních pracovníků. Plán na zřízení tzv. externí katedry muzeologie na brněnské univerzitě, která měla být organizačně a finančně zajištěna ze zdrojů tehdejšího Moravského muzea, byl přijat na jednání vědecké rady Filozofické fakulty Masarykovy univerzity koncem roku 1963. Samotná výuka byla zahájena v akademickém roce 1964/1965. Za prosazením muzeologie jako samostatného studijního programu „na úrovni analogických kateder jiných oborů“ stály především dvě významné osobnosti brněnské muzejní scény – Zbyněk Zbyslav Stránský a Jan Jelínek. Základní předpoklad pro jeho zavedení v akademickém prostředí spatřovali v inovativním přístupu, který pro ně zároveň představoval základní podmínku kvalitativní přeměny muzejní práce.

Podle hlavního autora koncepce, Z. Z. Stránského, muzeologie jako samostatný vědecký obor nechce a ani nemůže nahradit poznávací přínos jednotlivých vědních disciplín zastoupených v muzeích (např. historie, dějiny umění, geologie), ale přináší vlastní a původní teoretické zázemí, kterým se od nich jasně odlišuje. Jeho podstatou se přitom stává reflexe specifického vztahu člověka ke skutečnosti, konkrétně vědomé snahy zachovat prvky této skutečnosti proti přirozenosti změny a zániku. Ty pak mají být zprostředkovány společnosti jako přímé doklady dobového kontextu a hodnot podmíněných momentem objektové autenticity jejich nositelů. Stránský často operoval také s pojmem muzealita, kterou dokonce po určitý čas vnímal jako



J. Jelínek (třetí zleva) při natáčení jednoho z mnoha popularizačních a dokumentárních filmů v prostorách Ústavu Anthropos MZM, počátek 60. let. 20. století

Zdroj: Archiv Ústavu Anthropos Moravského zemského muzea

samotný předmět zájmu muzeologie. Vzniká podle něj z lidské potřeby poznávat skutečnost a získávat o ní autentické svědectví a tvoří „tu stránku skutečnosti, která nese takové znaky, jež jsou dostatečným důvodem pro to, aby se její nositelé proti přirozenosti zániku zachovali a dále vědecky a kulturně využívali“. Výrazným rysem jeho přístupu k muzeologii byla i schopnost reagovat na řadu aktuálních podnětů (např. dokumentalistika, ekologie, nová muzeologie) a postupně je integrovat do původního konceptu.

Ve snaze obhájit muzeologii jako svébytnou vědu podmiňující muzejní praxi Stránský od počátku zásadně odlišoval muzeologickou a muzeografickou rovinu (chápanou ve smyslu metod a technik muzejní práce), čemuž odpovídala skladba vzdělávacího kurikula katedry určeného především poučeným zaměstnancům muzeí. Čtyřsemestrální, později šestisemestrální postgraduální výuka nabízela především problematiku předmětu a podstaty muzeologie, její vztah k příbuzným oborům kulturního dědictví (knihovnictví, archivnictví, památková péče), dále pak teorii muzejní dokumentace a muzejní prezentace. Reflektovala však také otázky jednotlivých vědních disciplín zastoupených v muzeích (například historie, etnografie, archeologie, přírodní vědy), stejně jako témata z oblasti konzervace a uchování sbírek. V průběhu dalších let sice došlo ve struktuře kurikula k řadě výrazných posunů způsobených tlaky ze strany akademické obce (posílení vlivu tradičních vědních oborů formou tzv. speciálních muzeologií) či zařazením některých progresivních trendů (muzejní pedagogika, marketing a management), jednotící linií ale nadále představovalo Stránskému specifické pojetí muzeologie.

Široký tematický záběr byl podpořen kvalitním personálním obsazením. V roli vyučujících zde v průběhu let působily desítky osobností z řad vysokoškolských pedagogů a představitelů

muzejní praxe, kromě Stránského a Jelínka lze jmenovat Jiřího Neustupného, Josefa Beneše a v neposlední řadě také filozofa a historika Zdeňka Vašíčka. Zásadnější změny proběhly až po nastolení nových společenských poměrů v roce 1989. Nastal pozvolný útlum postgraduálního studia (od akademického roku 2001/2002 není realizováno) ve prospěch nově ustaveného řádného vysokoškolského studia muzeologie, a to v prezenční (od roku 1994) a kombinované (od roku 2000) formě. Zájemcům se tak otevřela cesta k získání plné vysokoškolské kvalifikace, pokrývající bakalářský i navazující magisterský stupeň studia.

Vzdělávací činnost spojená s originálními myšlenkami reprezentantů tzv. brněnské školy od počátku vzbuzovala silný ohlas za hranicemi Československa, který neutlumila ani obtížná situace katedry po událostech pražského jara, ani pozdější organizační sloučení s oborem archeologie pod hlavičkou katedry archeologie a muzeologie v roce 1977 (kromě krátkého intermezza v letech 1993–1997 trvá toto spojení dodnes). Vedle muzeologů ze socialistických zemí (např. Klaus Schreiner, Avram Mojsejevič Razgoň, Antun Bauer, Wilhelm Ennebach) čerpaly v hojně míře z podnětů brněnské školy osobnosti z kulturního prostředí demokratických režimů západní Evropy (např. Friedrich Waidacher, Peter van Mensch, Katharina Flügel). Spolupráce postupně nabývala stále intenzivnějších forem.

Zpočátku se jednalo především o propagační články o činnosti katedry, odborné texty uveřejňované v zahraničních periodících (např. *Muzeologija*, *Neue Museumskunde*) či pořádání mezinárodních setkání. V roce 1967 byl na brněnském jednání vyučujících v oboru muzeologie a muzejnictví dán podnět k vytvoření Mezinárodního výboru pro vzdělávání muzejních pracovníků (International Committee for the Training of Personnel, ICTOP), jedné z důležitých organizačních jednotek International Council of Museums. Právě participace na chodu této nejvýznamnější mezinárodní profesní organizace muzeí patřila v období normalizace k nejvýraznějším aktivitám. Vedoucí externí katedry Jelínek po dvě volební období (1971–1977) zastával pozici jejího předsedy a za vydatného přispění brněnských muzeologů byl založen Mezinárodní výbor pro muzeologii (International Committee for Museology, ICOFOM). Odrazem jeho působení se mimo jiné stalo vydávání periodika *Museological Working Papers*, v jejichž druhém čísle Stránský představil svou vizi muzeologie jako nezávislé disciplíny, a *ICOFOM Study Series*, kde své aktuální poznatky o rozličných tématech prezentovali další představitelé brněnské školy. Ti ve zde uveřejněných textech často navazovali na své dřívější články publikované v časopise *Muzeologické sešity* (vycházely v letech 1969–1986 a byly vydávány péčí katedry a Moravského muzea), jejichž obsah dodnes zůstává cenným dokladem vývoje a vysoké úrovně muzeologického myšlení v tehdejší Československu.

Mezinárodní vazby brněnské muzeologie se intenzivně zúročily také ve vydání mezinárodní encyklopedie *Dictionarium museologicum* a při přípravě Mezinárodní letní školy muzeologie (International Summer School of Museology, ISSOM). Pod organizačním vedením Zbyňka Zbyšlava Stránského, kterého později na postu ředitele vystřídal Krasimír Damjanov a následně Vינוš Sofka (1929–2016), si Mezinárodní letní škola muzeologie postupně získala respekt domácí a zahraniční odborné veřejnosti. Realizace projektu spadajícího do let 1987–1999 představovala nejen další významný krok k prosazení československé muzeologie na mezinárodní scéně, ale současně také rozšíření stávající interní výukové nabídky o pravidelné krátkodobé kurzy s předními osobnostmi světové muzeologie v roli lektorů (např. Bernard Deloche, André Desvallées, Wilhelm Ennenbach, Wojciech Gluziński, Peter van Mensch, Martin R. Schärer, Tereza Scheiner, Tomislav Šola, Hildegard Vieregg, Friedrich Waidacher a řada dalších). Po Stránského odchodu na Slovensko (1997) se oddělení muzeologie soustředilo jak na domácí, tak zahraniční spolupráci. Z ní je třeba zmínit založení a zajištění redakční práce na časopisu *Museologica Brunensia* navazující na tradici *Muzeologických sešitů* či provoz katedry UNESCO pro muzeologii a světové dědictví.